

MATXINADA

XVIII. mendeko suminduak

1766an herritar xumeen errebolta Urolako eta beste hainbat txokotako bazterrak sutu zituen. Gosearekin espekulatzen hasita zeuden jauntxoekin haserre, berdintasunaren bandera jaso zuten. Entziklopedia handietan hala ere, matxinada hura zapaldu zuten kapitalisten izenak baizik ez dira ageri, ilustrazioaren jantzia soinean dutela. Apenas dagoen literaturarik euskaldun pobreentzat.

Urko Apaolaza Avila
@urkoapaolaza

Azkoitiko Egurbide burdinola parean “Geldi! Geldi!” entzun zuten bi emakume zamazainek. Bidera ateratako olagizon eta zapatariak deliberaturik zeuden bihez kargatutako asto haiek herrian geratuko zirela. Apirilaren 14a zen, ilunabarrerako Azkoitia eta Azpeitiko jabe ziren matxinoak eta hurrengo egunetan Urolaldera ez ezik, Gipuzkoa osora eta Bizkaia eta Arabara zabaldu ziren iskanbilak. Ogiaren prezioa jaistea zen eskari nagusia, baina ez hori bakarrik, herri gosetu batek handikien gehiegikeriei emandako erantzuna ere izan zen.

250 urte igaro dira matxinada hura gertatu zenetik. Gutxienez mende bat atzera zetorren erro sozial anitzeko kalapita eta zikulusaltsa kate luze baten beste begi bat izan zen. XVII. mendean Matalazen egiazko xiberutarrak lurra- ren pribatizazioaren aurka jaiki ziren antzera, ekin zien baserritarrek jauntxo librekanbistei XVIII. mendean.

Europar halakoak gero eta maizago gertatzen ari ziren. Ingalaterran herri-lurren itxiturak, Eskandinavian zer-

ga-biltzaileak, Oporton likoreen monopolioa... Kalera ateratzeko arrazoirik ez zitzaion falta ogia besterik ahoratzerik ez zuten maizter eta soldatapekoei. Frantzia 1724tik 1789ra herritarren 100 altxaldi kontatu zituen Daniel Mornet literatur kritikoak, horien erdia azken 25 urteetan. Ez alferrik ebatzi zuen liberalismo ekonomikoak dena dela negozio, baita sufrimendua ere.

Matxin hitza Martinetik datorrela uste da, olagizonen santua, eta 1718an erabili ei zen lehen aldiz. “...‘Esku’ itzetikan bezain / zuzen eskukada / ‘matxin’ itzetik datoar / zuzen matxinada...”, idatzi zuen Orixek *Euskaldunak* poema nazionalan. Ordukoan aduanak kostara eta Pirinioetara aldatzea izan zen matxinada piztu zuen txingarra, lehengaiei zergak gehitzea alegia; 1766an, berriz, trafikanteei jakien salneurriekin jolas egiteko emandako errege-baimenarekin egin zuen gainezka eltzeak. Batean zein bestean, tripa-zorriak haztea beste aukerarik ez zuten nekazari eta langile txiroek ordaindu zuten lukurreraren bide-saria.

Gariarentzako bi neurri

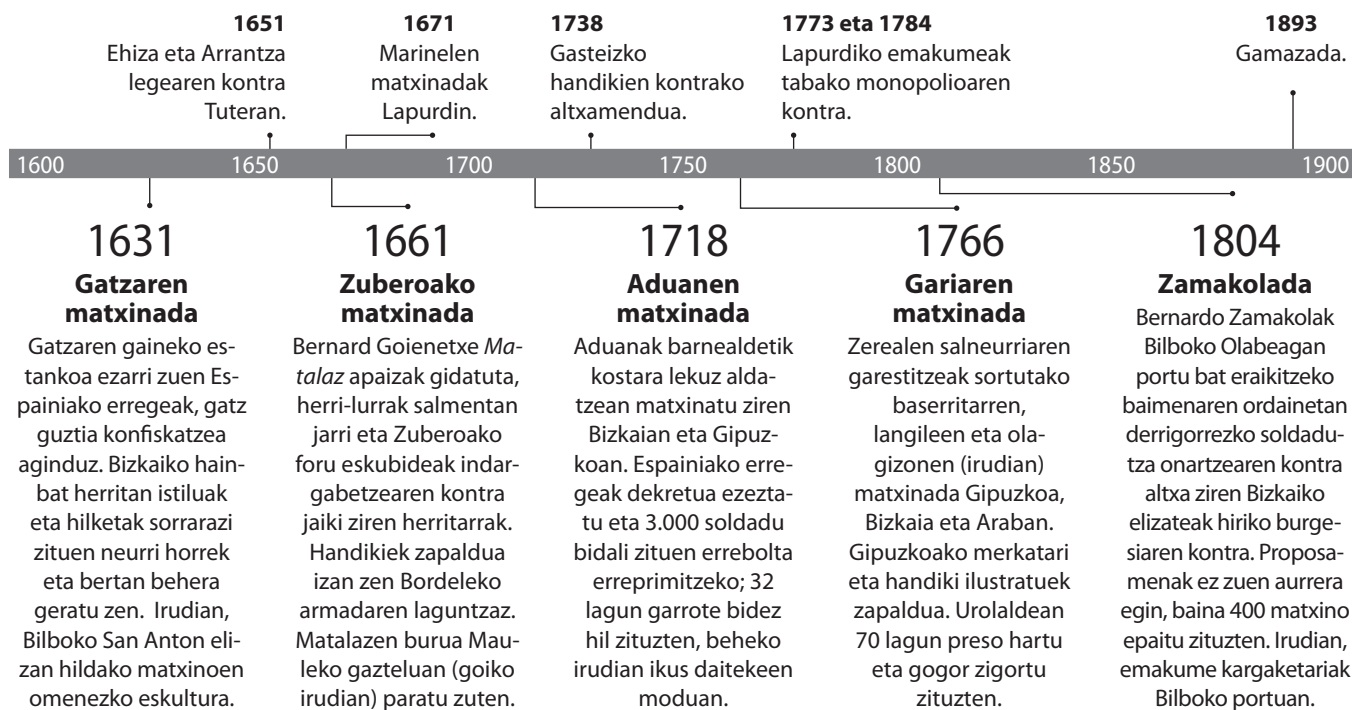
Kanpandorreko ezkilak dilin-dalan ari dira Azkoitian, badatoz auzoetakoak, matxinoen deiari erantzunez. Eta jauntxoek men egin dute ileordea kenduta, ez dutela kanpora alerik eramango hurrengo uzta etorri bitartean. Gari-kutxak eta trojak gainezka zituzten moila bidean, esportaziotik irabazia biderkatzeko asmoz.

Urteetako amorrua ez da promesa batekin baretzerik orde. Aldameneko Azpeitian ere asaldura handia sortu da arratsean itzalak luzatu direnean. Herri batetik bestera dabiltza matxinoak, hemen Beizamakoak, han Urrestillakoak, Loiolako santutegia egiten ari diren harginak... Azpeitian handiki batzuen etxeetan sartu dira eta alearentzako neurriak pilatu dituzte plazaren erdian puskak egiteko: “Bi neurri baitaude, alea erostekoa eta saltzekoa, eta biak erabiltzen direnetik handiagoa besteek ogia ordaindu ahal izateko nekea”, dio Iñigo Aranbarrik *Txanton Garrote agertokitik jaitsi zen eguna* (Pamiela, 2016) liburu bikainean.

*Irudi muntaia honetan,
Peñafloridako kondearen
Azkoitiko Insausti jauregia ageri
da alde batetik, eta Frantzian
XVIII. mende amaieran gertaturiko
errebolta baten grabatua bestetik.*

MATXINADAK EUSKAL HERRIAN

Aranbarrik gertutik ikertu du 1766an jazotakoa, lehen eskuko iturrien eta literaturaren bidez, matxinadaren kronika osatzeaz gain, lehenengo eta gaurko gizarte klasistari kritika zorrotza egiten dio idazle azkoitiarrak: “Gobernu-bide okerra: agintariak *hagintari* bihurtzen dituen jardunbide hori”.

Garai haietako Azpeitiko ekonomiarri argazki zehatza egin zion Ildefonso Gurrutxagak 1933an *Yakintza* aldizkari euskaltzalean, matxinadaz idatzi artikulua aitazindarian. Historialariak zihoen burdinolak erabateko dekadentzian eta baserritarrak Erdi Aroaz geroztik egoera gorrienean zeudela. XVIII. mendean bost baserritatik lau maiztertzan emanak zeuden herri hartan; ugazabek nahiago zuten errenta garitan kobratu eta aletegiak lepo eduki, maizterrek eguzkia gosaltzen zuten bitartean. On-

dare kontzentrazio izugarria zegoen: Azpeitiko bederatzi lurjabek –tartean, noski, Enparandarrak, Narrosko marka, Basazabal alkatearen familia...– herriko errentaren ia erdia pilatzen zuten. Ez da harritzekoa *Occupy* antzeko mugimendu bat sortzea duela bi mende eta erdiko Izarraizpe hartan, “%99 gara!” oihuaren oihartzuna ere entzun liteke hemendik, imajinatzen hasita.

“Ez dago gu ez beste alkaterik!”

Historialariek 1766ko matxinada lotu izan dute Madrilen Esquilache markesaren aginduen kontra martxoan hasi eta Espainiako erreinu osora hedatutako herri-althamenduarekin. Baina burdin-biderik ere ez zegoen garaian zentzuzkoagoa da pentsatzea gure herri eta auzoetako penak eta ezinak izan zirela suminduraren haztegia. Lehenago ere

Azpeitian eta Azkoitian bilera sekretuak eginak zituzten Donostiako merkatarien biltegiak erasotzeko.

Apirilaren 9an paskin anonimo bat azaldu zen, Donostian sinatua: “*Azpeitiko jaun guciac, adi zazute au ondo, bana eguin bizate onec diona, bestela galduac guera eta (...) chit contrarioa zan jendia- ren il emen dituzte guizonac edo machino oriec*”. Anonimoak dio errebolta jadanik hasita dagoela, matxinoek eraso egin dutela eta Azpeitira bidean doazela orain, merketzeko arren arto eta garia, “ez ditut esan nahi guciac”. Bistan da engainua dela, matxinada hasi baino egun batzuk lehenago idatzi baitzen, baina sumatzen zen atsekabearen frogaz ezin garbiagoa dugu.

Sedizio-gutuna idatzi izana leporatuta Urrestillako eskribau gazte bat atxilo hartu zuten Azpeitiko alkate Vicente Basa-

zabalen aginduz. Askatzeko mutila, hori izango da apirilaren 14an Azpeitiko udaletxean arrapaladan sartu ziren olagizon eta beste abarkadunek eskatutako lehenengo gauza. Joseph Joaquin Enparan herriko boteretsu eta Gipuzkoako diputatu nagusiak errespetua exijitu dio aztoratuta dabilen haietako gizagaixo bati, kentzeko kapela Justiziaren eta alkatearen aurrean: “Zer alkate eta zer deabru! Ez dago gu ez beste alkaterik!”, bere erantzuna. Non entzun dugu hori? Alkaterik onena, lehendakariarik onena, herria.

Biharamunarekin, udalen kapitulazioak errenkadan datoz: Azkoitian lehenik, Azpeitian ondoren, gero Deban, Getarian... Herri bakoitzean sinatutako kapituluek tokiko problematika sozialei erantzuten diete. Getarian, esaterako, herriko semeak derrigorrez armadan itsasoratzeagatik kobratu beharreko konpentsazioa handitzea eskatu zuten, edota kaiko etxola berriz publiko izatea, Sardinzaileen Konpainiak erabili ahal izateko. Kostako herrien kasua ikertu duten Xabier Alberdi eta Carlos Rilo-varen aburuz kapitulazio horiek “klase izaeraren lehen kontzientzia zantzu bezala har ditzakegu”.

Denek bozka dezatela

Giroa bero dago oraindik Azpeitian, ia astea igarota igandeak kuku egin duenean: “*La tarde de dicho domingo la gente estuvo más insolente que nunca*”, dio Narrosko markesak bere testigantzan –Aranbarrik libururako erreskataturiko dokumentuan leitu daitekeenez–. Azkoitiko primizieroa “hil eta erretzeko” zorian izan direla ere agertu du izuak jota. Zerga-biltzailea begitan dute, denen zergekin katanarrua gizentzen duen zalduntxo banoago.

AZPEITIKO KULTUR MAHAIAK URTEURRENA GOGORATZEKO EGITARAU ANTOLATU DU

“Oso lausotuta iritsi da gure herriaren ale-txo hau gaurdino. Horregatik, bada garaia gertaera hauek ezagutu eta herriratzeko”. Azalpen horrekin ekin dio Azpeitiko Kultur Mahaia 1766ko matxinadaren 250. urteurreneko egitaraua antolatzeari, Azkoitiko *Maxizatzen* aldizkaria eta Azpeitiko Udalarekin elkarlanean. Apirilaren 14an egingo dute aurkezpen ofiziala.

Ildefonso Gurrutxaga historialari eta abokatu azpeitiarrak 1766ko gertaerez osatu zuen testua berrargitaratu eta euskaratuko du Udalak eta urteurrenaren egun berean aurkeztuko dute. Era berean, Kultur Mahaia Udalari proposatu dio kale bati “Matxinadaren kalea” izena jartzeko.

Erakusketa ere antolatu dute. Hainbat paneletan dokumentuak eta eraikin historikoen argazkiak paratuko dituzte; Azpeitian eta Azkoitian egongo da ikusgai.

Eta maiatza eta ekainean hitzaldi zikloa dute aurreikusita, gaian adituak diren historialari eta idazleekin.

Izaera iraunkorragoa duten beste ekimen batzuk ere baditu Kultur Mahaia buruan, hala nola eraikin historikoen ibilbidea eta transmisioa lantzeko udalekuak. Urte amaieran, berriz, Imanol Eliasek matxinadari buruz egindako obra abiapuntu hartuta ikuskizun bat oholtzaratzeko lanean ere badabilta.

Matxinadie Azpeitiko Gaztetxean

Azpeitiko Gaztetxearen kideek urteurrenari buruzko euren irakurketa plazaratu dute *Uztarria*-n. Orduko eta gaurko egoerak oso pareko ikusten dituzte: “Lehen gariarekin espekulatu zuten modu berean espekulatzeko dute gaur egun ere hazi eta elikagaiekin, etxebizitzekin edo gure aurrezkiekin”.

Eta behin kapitulatzen hasita, hordago handira: maiorazko handiak mugatu eta denen artean banatu behar direla ere eskatu dute matxinoek, eta udaletxe irekiak egin behar direla “...y que todo el mundo debia tener su voto”, markesak kontatzen, harri eginda. “Mexiko iraultzaileko Ayala Plan bat 1766an? –dio Aranbarrik– Nekazaritza erreforma bat? Zer gaude, Espainiako II. Errepublikan ala? Sovieta Urolaldean?”. Ez. Laborariek lehen kendutakoa eskatu besterik ez dute egin.

Elite ekonomikoak monopolizaturik zuen erakunde publikoen kontro-

la azken aldia, ez denen onerako, euren interesetarako baizik –haren bidez egindako harreman-sareak zituzten zeharkako diru iturri–. Akabo herri batzarra edo udaletxe irekiak, kito demokrazia zuzena. XVII eta XVIII. mendeetan baldintza ekonomiko ezinezkoak ezarri zituzten herritar xumeek kargu publikoak ez izateko, “gutxieneko” ondarea edukitzea nagusiki. Adibidez, Goredolan 400 dukat behar ziren alkate izateko, Oñatin 500 eta Azkoitian 200.

Kontrol soziala ezartzen zen ziskuari soinu atereaz, baita hizkuntza menderatzailea inposatuz ere. Gaztelania edo

1766-2016 Gariaren matxinada

Historia berrikusi, ezagutu eta zabaltzeko urteurrena

www.azpeitia.eus

erromantzea jakin behar zen jauregi kontuetarako. Horrela, Joxe Azurmen-dik *Espainolak eta euskaldunak* maisu-lanean dioen moduan, “oposizioa elimi-natzeko beste tranpa bat asmatu zuten jauntxoek”.

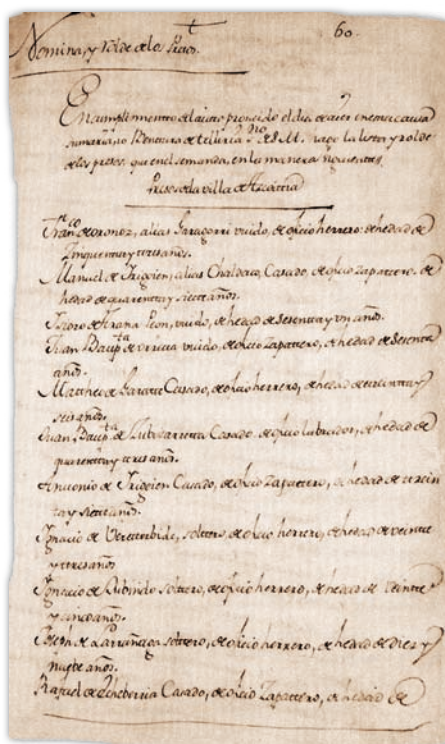
Baina baldintza hori betetzea ezi-nezkoa zen, gehien gehienek –baita he-rrietako jauntxoek ere– *lengua vulgar vascongada* deitzen zitzaion zera hori baino ez zutelako hitz egiten; ez herri gutxitan agintariak euskal elebakarrak ziren, erdaraz zekien inor ez baitzegoen. Horietako asko inhabilitatu egin zituen administrazio zentralak –Zaldibiako al-katea, adibidez, kargutik kendu zuten 1742an, espainolez ez zekiela–, eta gatazka sozialak izaten zirenean ara-zo larria sortzen zen. Bitxia da ikustea matxinada garaietan euskarazko doku-mentuak nola ugaltzen diren batzar na-gusietan eta udaletan. 1766an Azpeitiko kapitulazioak ere euskarara itzuli zituen bertako abadeak, denek ulertzeko mo-duan.

Eskarmentua

Autoritatearen aurrean kapela kendu? Denbora askoan agoantatutako umilia-zio bera pasarazi zieten apiril zarata-tsuotan pobreek aberatsei: honi ileor-dea kenarazi zioten, beste hari eskuak musukatzeraz behartu, hark abarkak era-man behar izan zituen soinean eta “ba-serritarren” eran dantza egin. Biolentzia eta mehatxua bai, baina batez ere maila sinbolikoan oligarkiaren esplotaziotik liberatzeko keinuak ziren haiek. Proze-sioak egin ziren eta garaipena ospatzen aritu ziren ordu txikiak arte.

Azpeitian, erretoreak auresku eta atzesketan direla, soka-dantza osatu dute “genero guztietako jendeek, inolako desberdintasunik gabe”, berrehun edo gehiago dira, *euskal igualitarismoa* praktikatzen.

Marra gorria igarotzea ez diete barkatuko beti herriaren buru gainetik ibi-li diren horiek, deitu handiki, ilustratu edo kasta. Aranbarrik ederki identifika-tu du klasismo hori Peñafiorida kondea-ren *El borracho burlado* operan, matxi-nada baino bi urte lehenago estreinatua. Ez da diru kontua soilik, auzi morala ere bada: txepetxak karrastarro bihurtu nahi izan du, opera horretako Txanton Garrote mozkontiak amestu bezala, eta hark eskarmentua jaso zuenez jasoko dute hauek ere. Eskarmentua 1766ko

APIRILA BLOGA / INIGO ARANBARRI

Azkoitiko presoen zerrenda dakarren dokumentua. Erbestea, kartzela eta isunak jasan zituzten horietako askok.

Urolaldean, eskarmentua 1936ko Nafa-rroan, eskarmentua 2015eko Grezian.

Frantzisko Xabier Munibe, Peñafiori-dako konde eta Euskalherriaren Adiski-deen Elkarteak fundatzailea Iturriozko bentan da apirilaren 24an, Donostial-detik joandako tropei ongi etorri beroa egiteko. Irlandako erregimentuko 300 soldadu dira, gehi Errenterian, Oiartzu-nen, Urnietan eta Hernanin errekluta-

**Marra gorria igarotzea
ez diete barkatuko
matxinatuei beti
herriaren buru gainetik
ibili diren horiek,
deitu handiki, ilustratu
edo kasta**

turiko 1.500 lagun, Donostiako alkate Manuel Maria Arriolaren agindupean. Caracaseko Errege Konpainia Gipuzkoa-rreko merkatariek finantzatutako ikus-kizuna hastera doa.

Loiolara jo dute lehenik, hango behar-ginak nabarmendu dira sesioan, eta lanean ari direla harrapatu dituzte guztiak ezustean. Santutegiko erreto-rearekin eztabaida piztuko da orduan, matxinoen alde daudela leporatuko bai-tie korrejidoreak jesuitei, aitzakia polita ordena deserosoa behingoagatik Espai-niako erreinutik kanporatzeko.

Urola eta Deba arroetan iraultza txi-kia itzalita dago jada, baina zerrenda beltzak ere aspaldi osatuta. Denera 70 lagun atzemango dituzte eta ilaran lo-tuta eraman, oinez, Donostia eta Erren-terriako kartzeletara –bat bidean hilko da eta beste bat ihesari ekitean baio-netekin larri zaurituko dute–. Errenter-ian giltzapetutako asko emakumeak dira: Maria Antonia de Alberdi, 51 urte; Michaela de Larrañaga, 33 urte; Mari Josepha de Urquina, 38 urte; Ana Ma-ria de Elorza, 50 urte; Maria Brigida de Arteaga, 26 urte –haurdun zegoelako etxera bidalia–...

Matxinadetan emakumeen papera ez da nolanahikoa izan, berdin 1718ko erreboltan, nola Lapurdin 1773an eta 1784an tabakoaren monopolioaren kontra izandako altxamenduetan. Ja-torri sozialeko gatazkak ziren eta etxe-ko ekonomiaren zama beregain zuten ertzeko horiek nozitu zuten gehien oligarka berrien eraso. 1766an zu-rumuruak zabaltzea leporatu zieten batez ere: matxinada izan eta urtebete geroago hainbat emakume prozesatu zituzten, denda eta ogi-labe ingurue-tan bilduta esan omen zutelako jesuitak Loiolara itzuliko zirela.

Aranbarrik 439 kondenatu aipatzen ditu bere liburuan. Askorentzat kartze-ladia, beste askorentzat erbestea, derri-gorrezko lanak eta zerbitzuak, isunak... Ez ziren epelkeriatan ibili sasi-epaileak, apirilaren 14an Azkoitian matxinada hasi zuten hainbat lagun kalean ibilarazi zituzten ahoa eta eskuak lotuta eta zigor kolpeka. Gero, hamar urteko desterrua Afrikako kartzela ilun batean, bizirau-teko esperantza askorik gabe. Akordatu al da inor, orain arte, haien omenez ka-reharritzko eskulturarik egitea? Sikiera plakatxo bat merezi dute kaleren ba-tean. ■